

otvorenih sukoba koji očito ne pridonose rješavanju suprotnosti, već njihovu još većem zaoštavanju, hegenoniji, i tako predstavljaju kočnicu razvoja socijalizma kao svjetskog procesa.

Prema tome, doprinos socijalističkim procesima nisu i ne mogu biti međusobni sukobi, otvoreni ratovi i dominacija moćnih, već aktivna miroljubiva koegzistencija kao izraz borbe za mir svih nesvrstanih zemalja i progresivnih snaga svijeta. Afirmacija aktivne miroljubive koegzistencije čini bitnu pretpostavku istinske internacionalističke univerzalizacije svijeta, kako reče autor, kao međunarodne zajednice, a time i pretpostavku slobodne asocijacije.

Osim toga, borba za ostvarenje aktivne miroljubive koegzistencije i istinskog internacionalizma u novim uvjetima predstavlja međunarodni doprinos htijenju i djelovanju istinskih socijalističkih snaga u suvremenosti; način je i donekle mogućnost ostvarivanja internacionalističkih ciljeva: integracije svjetske zajednice na novim socijalističko-humanističkim osnovama, naglašava autor. Upravo je to ono bez čega se ne može ići dalje u građenju mostova između naroda, narodnosti, pokreta i ljudi u svim oblicima društvene organizacije.

Aktivna miroljubiva koegzistencija i internacionalizam koji polazi od razlika i specifičnosti, i upravo u njima traži i pronalazi ono zajedničko, pridonosi socijalističkim procesima, te mijenjanju i humanizaciji odnosa među ljudima i narodima. Samo se takvim procesima izmjene mogu prevladati brojne proturječnosti u suvremenom svijetu koje izazivaju društveno-ekonomske krize i međusobne sukobe. Upravo na te probleme i potrebe bržeg prevladavanja brojnih proturječnosti u svijetu, na osnovama miroljubive koegzistencije i novog internacionalizma, uključujući i pokret nesvrstanih, ukazuju tekstovi navedene knjige.

I iz ovog se prikaza vidi da je knjiga *Koegzistencija i internacionalizam* nov pokušaj interpretacije navedenih kategorija i njihova značenja u međunarodnim odnosima danas, u vrijeme velikih napora za očuvanje mira i radikalne promjene društveno-ekonomskih odnosa. Dakako, knjiga pridonosi boljem razumijevanju navedene problematike, a autoru bi se moglo prigovoriti što nije veći naglasak stavio na pokret nesvrstanih, jer su aktivna miroljubiva koegzistencija, internacionalizam i pokret nesvrstanih tri komponente zajedničke rezultante očuvanja mira i osiguranja progressa u svijetu.

Savo Pešić

PERO NASAKANDA, Izgradnja narodne vlasti na području sjeverne Hrvatske 1941—1945, Zagreb 1982, 280 str.

Dramatika stvaranja nove narodne vlasti u tijeku narodnooslobodilačkog rata kao revolucionarni čin, kao revolucija sama, ne gubi na intenzitetu ni u znanstvenim radovima, naprotiv. Potvrdu za to pruža nam navedeno djelo dra Pere Nasakande. Odmah na početku treba istaći da je općem pozitivnom dojmu pridonio i miran ton autorova kazivanja, tečan stil i dobar jezik, s mnogo podataka, čak i podrobnosti, ali bez suvišnih formalizama i scijentizma. Tako

usprkos množini činjenica, navođenju izvora i drugim elementima znanstvene aparature rad ostaje čitak, što u svojoj vrsti zaslužuje priznanje.

Opsežan rad svojom podjelom na predgovor, uvod, dva dijela i zaključak, uz naznaku izvora i ne odviše opsežnu ali probranu bibliografiju od 101 naslova, ponešto odstupa od klasične strukture.

Predgovor sadrži prikaz misli klasika marksizma i Lenjina o revolucionarnom osvajanju vlasti. Taj sadržaj, koliko god bio nezaobilazan, toliko je i općepoznat, pa nam se čini da je autor ispravno postupio zadovoljivši se prikazom osnovnih postavki klasika o raspravljanim pitanjima. Nedostatak uočavamo u propuštanju autora da anticipativno svojem istraživačkom radu iznese jednako sažet prikaz doprinosa revolucije jugoslavenskih naroda praksi i teoriji osvajanja vlasti, a time i marksističkoj misli o tom pitanju.

U Uvodu, sadržaj kojega čine zemljopisni i demografski podaci, dolazi do izražaja autorov smisao da u malo riječi sažme mnogo korisnih podataka. To se posebno odnosi na one podatke koji svjedoče o izuzetnosti prilika na ovom području, kako prije rata tako i u pripremi te za cijelo vrijeme narodnooslobodilačkog rata.

Raspravu, međutim, može izazvati određenje područja sjeverne Hrvatske: »Pod pojmom sjeverne Hrvatske podrazumijevat će se područje četiriju okružnih narodnooslobodilačkih odbora — Moslavine, Bjelovara, Krapine i Varaždina« (str. 23). Time se autor opredijelio za jedan od naziva koji su se za oznaku tog područja upotrebljavali u tijeku narodnooslobodilačke borbe, pri čemu i sam uočava da je naziv »sjeverozapadna Hrvatska«, koji je također tada upotrebljavan za oznaku navedenog područja, »geografski ispravniji«. Bilo bi ispravnije da se autor opredijelio za posljednji naziv.

Rad je utemeljen na izvornoj građi koju autor upotrebljava kritično i s akribijom. Kada je riječ o dokumentima koji zbog svojeg sadržaja (npr. izvještaji rukovodilaca ili drugih o stanju na njihovu području) mogu biti subjektivno obojeni, autor se služi usporedbom više dokumenata. Samo iznimno i dopunski koristi se memoarskom građom, ali često uz naknadnu provjeru razgovorom sa sudionicima događaja.

Periodizacija prvog dijela izvršena je na način za ovakve radove već prilično ustaljen, s osloncem na bitne događaje i prijelomnice u izgradnji narodne vlasti: I od početka narodnooslobodilačkog pokreta do Prvog zasjedanja AVNOJ-a, II od Prvog do Drugog zasjedanja AVNOJ-a, III od Drugog zasjedanja AVNOJ-a do Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a, IV od Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a do kraja rata.

Treba naglasiti da takva podjela razdoblja, zbog utjecaja i značaja odluka AVNOJ-a i djelovanja ZAVNOH-a, potpuno odgovara toku zbivanja na ovom području.

Opredjeljenjem za širi pojam narodne vlasti, koji nadilazi uobičajena određenja vlasti kao sistema i djelovanja državnih institucija (»državna mašina«), proširujući ga do razine političkog sustava (gdje su uključene sve institucije značajne za politički život zajednice), autor određuje koordinate svojega kretanja u prostoru, vremenu i sadržaju raspravljane teme.

Prvi dio, u kojem se izlažu rezultati istraživanja i analizira proces razvoja narodne vlasti na području sjeverozapadne Hrvatske, najopsežniji je i čini oko-

snicu rada. Od prvih odbora za pripremu ustanka, odbora za gospodarsku zaštitu sela, odbora Narodne pomoći, odbora Narodnooslobodilačkog fronta, simpatizerskih grupa — »trojki«, što su, kao posebnosti u odnosu na druge krajeve, nastajali prije organizacije oružanih grupa i stvaranja bilo kakvog slobodnog područja, a koji predstavljaju preteču budućeg sistema narodnooslobodilačkih odbora, do posljednje ofenzive u ožujku 1945, autor dokumentirano, iscrpno ali i plastično pokazuje, od etape do etape, od jednog do drugog regiona, svu težinu nastajanja i ustrajanja u djelovanju i neprekidnom jačanju narodne vlasti (povremeni padovi događaju se na magistralno uzlaznoj liniji).

Evo najsazetijeg kronološkog razvoja kako ga autor iznosi:

- a) od okupacije do kraja 1941. nastajanje raznih oblika odbora za pripremu ustanka, koji su ujedno i preteče narodnooslobodilačkih odbora;
- b) nastanak prvih NOO-a u 1942, tako da uoči Prvog zasjedanja AVNOJ-a na ovom području djeluju: 1 okružni i 2 kotarska (privremena) NOO-a te 6 općinskih i 115 mjesnih NOO-a;
- c) u vrijeme Drugog zasjedanja AVNOJ-a taj se broj povećao na: 4 okružna, 15 kotarskih, 73 općinska, 3 gradska, 4 rajonska, 4 rudarska te 604 seoska NOO-a.

Već i letimičan pogled na ovako sažeti i shematizirani prikaz rasta narodne vlasti svjedoči o brzini razvitka, slojevitosti organizacije i nekonvencionalnosti u pristupu organiziranju narodne vlasti. Sve se to zbiva u krajnje teškim uvjetima. Teškoće nisu samo vojne prirode (nepogodnost područja za partizansko ratovanje, jaka neprijateljska uporišta i relativna gusta mreža komunikacija), nego nadasve i političke prirode. Primjerice, djelovanje vlasti Kraljevine Jugoslavije u ovim krajevima (posebno u Hrvatskom zagorju) bilo je toliko omraženo u narodu da je prvih mjeseci nakon njenog raspada ustaška propagandna imala uspjeha, čemu je pogodovala činjenica da je ionako malobrojno a k tome i neiskusno članstvo KPJ bilo masovno pohapšeno već u prvim danima okupacije. Obračun s lojalnošću okupatoru i kvislinzima u početku, a kasnije s politikom »čekanja« reakcionarno mačekovski orijentiranog dijela HSS-a, valjda ni na kojem drugom području nije bio toliko dug i složen. Napokon, tu je bio i akutno izražen kadrovski problem.

Te posebnosti, zatim uporan rad malobrojnih komunista i aktivista narodnooslobodilačkog pokreta te kadrova koje je Partija slala na ovo područje, pa utjecaj smjernica u okružnicama CK KPH br. 3 i br. 4 od 6. XII 1941. god. o zadacima NOO-a* s posebno značajnim uputama za ovo područje o radu ilegalnih NOO-a, uvjetuju da se nakon osnivanja organa narodne vlasti od druge polovice 1942. na ovom području uspostavio poseban oblik dvovlašća. Na jednoj je strani vlast organa »NDH« i okupatora koja je obuhvaćala uski pojas oko vojnih garnizona i branjenih komunikacija, pojas koji je u tijeku vremena postajao sve užim, a na drugoj strani golemo područje okruženja na kojem je polulegalno ili slobodno djelovala i razvijala se nova, narodna vlast.

U takvim uvjetima Partija i NOP vode borbu gotovo doslovce za svakog čovjeka, za svaki novi NOO.

Ne možemo ulaziti u brojne podrobnosti iznijete posebno za svaki od četiriju obuhvaćenih okruga, ali moramo istaći da autor tehnikom mozaika uspješno

* Okružnica br. 4 CK KPH u dijelu o zadacima NOO-a u bitnom sadržaju identična je »Fočanskim« propisima«, donijetim dva mjeseca kasnije.

ugrađuje podrobnosti u cjelinu omogućujući čitatelju razumijevanje tokova revolucije i izgradnje narodne vlasti karakterističnih za ta područja. Ipak smatramo da bi ovaj dio pogodnim sažimanjem nebitnih pojedinosti dobio na snazi izričaja. U drugom dijelu raspravlja se o djelatnosti narodnooslobodilačkih odbora, Zaštita sjetvenih i žetvenih radova (posebice borba za vršalice ili ujam od njihova rada), zaštita stočnog fonda od okupatora, zaštita šuma (čak i sprečavanje pretjerane sječe od mjesnog stanovništva na crkvenim ili privatnim parcelama), sprečavanje odnošenja namirnica na tržnice u uporištima neprijatelja uz istodoban napor da se organizira opskrba vlastitog stanovništva (npr. organiziranje trampe), ali i organizirano pomaganje u opskrbljivanju stanovništva u prekosavskim ustaničkim krajevima, osnovne su djelatnosti NOO-a na privrednom polju. K tome treba dodati niz društvenih djelatnosti, među kojima posebno mjesto pripada naporima za razvijanje partizanskog školstva. Tu je i masovna kulturna djelatnost, u kojoj masovnost sudjelovanja omladine i ostalog stanovništva pretvara diletantizam u općenarodni kulturni pokret, pa zatim zaštita zdravlja i naročito potrebna socijalna briga. I na kraju, spominje se i aktivnost NOO-a oko upisa zajma oslobođenja te organizacijsko-sigurnosne mjere kao što su narodne straže, dežurstva i kurirska služba.

Za pravnike je od posebnog interesa iscrpan odjeljak o razvoju narodnog sudstva i pravosuđa, u kojem se obrađuje nastajanje i odvajanje građanskog od vojnog sudstva, s jedne strane, i odvajanje građanskog sudstva od uprave, s druge strane. Ilustrativni su i opisi nekih značajnijih procesa pred narodnim sudovima iz kojih se naziru klice sudske funkcije kao izvorne narodne samodjelatnosti.

Sve to, da kažemo sažeto, svjedoči koliko su se NOO-i, kao organi narodne vlasti izvorno narodni, nikli organizirano, ali iz naroda i s osnovom djelovanja u narodu, saživjeli s njegovim potrebama i htijenjima, a ne izvan a pogotovo ne iznad naroda. To je revolucionarna vlast koja je u djelovanju prijemčiva za pitanja svakodnevice, dakle prožeta samoupravom u sadržaju i načinu rada, dakako u okvirima koje su okolnosti dopuštale. Smatramo stoga da bi bilo dobro da je autor izričito iskazao ono što je zapravo implicite rečeno.

U posljednjem poglavlju drugog dijela, u kojem raspravlja o klasnom karakteru narodne vlasti i ulozi Komunističke partije u njenoj izgradnji, autor dosljedno ređa dokaz za dokazom i izvodi zaključak o klasnom djelovanju narodne vlasti kao obliku, našem posebnom obliku, diktature proletarijata u nastajanju. U organima nove revolucionarne vlasti radnička klasa, iako malobrojna, nije utopljena u seljačkom elementu, ali nije ni apsolutno rukovodeća snaga, »nego je ispravnije govoriti o radništvu i seljaštvu kao o dva tijesno povezana suborca, koji su po prvi put u našoj povijesti zajednički i ravnopravno u NOO-ima donosili značajne političke, ekonomske i druge odluke kao stvarni subjekti vlasti« (str. 247).

To je bilo razlogom da je čišćenje NOO-a od infiltracije pripadnika i ideologije HSS-a u vrijeme raspadanja dotadašnje politike »čekanja« moglo biti provedeno bez ikakvih potresa, jednako kao što je preuzimanje funkcija vlasti pri konačnom oslobođenju ovog područja obavljeno u nekoliko dana i bez ikakvih poteškoća i ekscesa kakvi obično prate takve smjene.

Radovi na razmeđima više disciplina obično stavljaju autore pred složene probleme. Rad dra Pere Nasakande ulazi u tu grupu. S historiografskim pristupom i metodologijom te s osloncem na tu znanstvenu disciplinu rad

zahvaća i pravno-povijesno te politološko-znanstveno područje sasvim uspješno, pa i zbog toga predstavlja vrijedan prilog upoznavanju tokova naše socijalističke revolucije.

Uvažavajući autorov oprez zbog nedovoljne vremenske distance i zbog složenosti problema ocjenjivanja revolucionarnih zbivanja na promatranom području, ipak autoru zamjeramo pretjeranu suzdržljivost u uopćavanju koje je dokumentarna i faktografska osnova rada ipak dopuštala.

Nikša Milošević

*ZAGREB 1941—1945, Zbornik sjećanja, knj. 1,
Zagreb 1982, 348 str.*

Zbornik sjećanja Zagreb 1941—1945. sadrži pedeset priloga četrdeset devetorice autora. Neki autori imaju po dva i više priloga, a neki su prilozima djelo dvojice i više autora. Među autorima su: Josip Broz Tito, Vladimir Bakarić, Pavle Gregorić, Anka Berus, Dušan Čalić, Josip Hrnčević, Ivan Božičević, Antun Biber, Lutvo Ahmetović, Slavko Komar, Stipe Ugarković, Veljko Kovačević, Kosta Nađ, Otmar Kreačić, Vlado Mađarević i drugi. Sjećanja obuhvaćaju najvažnije događaje vezane za povijest revolucionarnog Zagreba od VIII partijske konferencije zagrebačkih komunista do formiranja prvih oružanih partijskih jedinica (partizanskih odreda) potkraj 1941. godine. Neki su prilozima dosad već objavljeni, neki čine izvratke iz opširnijih sjećanja ili su sjećanja zapisana ranije i pohranjena u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, a veći broj njih pisan je za objavljivanje u ovom Zborniku.

Događaji o kojima autori pišu raznoliki su a podataka ima bezbroj. Neki od njih već su znanstveno obrađeni i valorizirani, ali ih Zbornik detaljnije rasvjetljuje ukazujući i na one sitne podatke koje znanstveni radovi ne obrađuju.

Sjećanja sudionika događaja uglavnom obuhvaćaju njihov opis, svaki obrađuje poneki detalj, a ima priloga koji pišu o istom događaju. Ono što je ovom prilikom potrebno u vezi s tim spomenuti jest činjenica da se ta sjećanja međusobno podudaraju i nema kontroverznih mišljenja i podataka, što pokazuje da su se događaji zaista i odigrali na način kako ih autori opisuju. U obilju priloga nemoguće se ovim prikazom na sve osvrnuti; zato ćemo ih pokušati međusobno povezati kako bi se dobila cjelovita slika o Zborniku.

U uvodnom dijelu donosi se izvadak iz govora J. Broza Tita u povodu predaje Ordena narodnog heroja gradu Zagrebu 17. rujna 1975. godine, u kojem se ističu velike zasluge Zagreba u NOR-u. O tome se navodi: »Zagreb, grad heroj skupo je plaćao slobodu i podnio je velike žrtve. Po zatvorima i logorima, na ulicama grada i u partizanskim jedinicama širom Jugoslavije ginuli su njegovi najbolji sinovi. Više od 50.000 građana Zagreba, što je predstavljalo više od četvrtine njegovog stanovništva, učestvovalo je u NOP-u, 20.000 je poginulo. Od toga gotovo polovinu kao aktivni borci među kojima više od 4000 članova Partije i SKOJA.« Osim tog priloga J. Broz Tito piše o VIII konferenciji zagrebačkih komunista 1928. Tu on tvrdi da je zagrebačka partijska organizacija